

TARJIMANI O‘QITISHDA TIL BILISHNING AHAMIYATI

Sultonmurodova Saodat Mavlon qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Xamidova Mohinaxon Alisherovna

Toshekent Kimyo Xalqaro universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tarjimani o‘qitish jarayonida til bilish darajasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Nazariy qismda tarjima kompetensiyasi modellari hamda tarjimon va talaba uchun zarur bo‘lgan lingvistik va kommunikativ kompetensiyalar yoritiladi. Amaliy qismda jamoat joylarida (metro, restoran, savdo majmualari) uchraydigan ko‘p tilli yozuvlar misolida o‘zbek, ingliz va rus tillaridagi ifodalar qiyosiy tahlil qilinadi. Scopus va boshqa xalqaro bazalarda chop etilgan maqolalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tarjimani o‘qitishda tilni chuqur bilish nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki talabalarning umumiy til kompetensiyasini ham sezilarli darajada mustahkamlaydi.*

Kalit so‘zlar: *tarjima kompetensiyasi, lingvistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, ko‘p tilli yozuvlar, jamoat belgilarini tarjima qilish.*

Abstract: *This article examines the role and significance of language proficiency in the process of teaching translation. The theoretical section discusses translation competence models, as well as linguistic and communicative competencies required for both translators and students. The practical part analyses multilingual public signs (found in metro stations, restaurants, and shopping centres), comparing expressions in Uzbek, English, and Russian. A review of Scopus-indexed and other international publications shows that strong language proficiency not only improves translation accuracy but also plays an essential role in enhancing the overall language competency of translation learners.*

Keywords: *translation competence, linguistic competence, communicative competence, multilingual signs, public signage translation.*

Аннотация: *В данной статье анализируется роль и значение уровня владения языком в процессе обучения переводу. В теоретической части рассматриваются модели переводческой компетентности, а также лингвистические и коммуникативные компетенции, необходимые переводчику и обучающемуся. В практической части проводится сравнительный анализ многоязычных надписей, встречающихся в общественных местах (метро, ресторанах, торговых центрах), представленных на узбекском, английском и русском языках. Анализ научных статей, опубликованных в базе Scopus и других международных изданиях, показывает, что глубокое знание языка не только повышает качество перевода, но и значительно укрепляет общую языковую компетентность студентов-переводчиков.*

Ключевые слова: *переводческая компетентность, лингвистическая компетенция, коммуникативная компетенция, многоязычные надписи, перевод общественных знаков.*

KIRISH

Tarjima bugungi kunda xalqaro aloqa, ta'lim, texnologiya, turizm va biznes sohalarida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Tarjimashunoslik bo'yicha o'qiyotgan talaba uchun "til bilish" faqat grammatik qoidalarni eslab qolish emas, balki ikki yoki undan ortiq tillarda mazmun, kontekst, uslub va madaniy subtekstni to'g'ri ushlay olish demakdir. PACTE guruhi¹, Göpferich², EMT³ kabi tadqiqotchilar ishlab chiqqan tarjima kompetensiyasi modellari ham tarjimoni avvalo ikki tilda yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lishi kerakligini urg'ulaydi. O'zbekiston sharoitida ham tarjima faoliyatiga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Metro bekatlari,

¹ PACTE Group. (2005). *Investigating Translation Competence*. University of Barcelona.

² Göpferich, S. (2009). *Towards a Model of Translation Competence*. Copenhagen Studies in Language.

³ European Master's in Translation (EMT). (2017). *Competence Framework for Translators*. EU Commission.

aeroportlar, savdo markazlari, dorixonalar va ovqatlanish maskanlarida o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi yozuvlar soni ko‘paygani sayin, ularning sifatli tarjima qilingan-qilinmaganligi ham ko‘zga tashlanmoqda. Bu esa tarjimani o‘qitishda real hayotdagi ko‘p tilli yozuvlarni o‘quv materiali sifatida jalb etish zarurligini ko‘rsatadi. Xalqaro adabiyotlarda ham jamoat yozuvlari tarjimasi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilayotgani buning dolzarbligini tasdiqlaydi.

1. TARJIMA KOMPETENSIYASI VA TIL BILISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Tarjima kompetensiyasi modellari

Tarjima kompetensiyasi (translation competence) — bu faqat “til bilish” emas, balki bir nechta tarkibiy kompetensiyalardan tashkil topgan murakkab tizimdir. PACTE modeli tarjima kompetensiyasini bilingval subkompetensiya, ekstralingvistik, instrumental, strategik va tarjima haqidagi bilim subkompetensiyalari majmuasi sifatida izohlaydi. EMT (European Master’s in Translation) kompetensiyalar tizimida esa til va madaniyat kompetensiyasi, mavzu (subject-field) kompetensiyasi, texnologik kompetensiya, axborot bilan ishlash kompetensiyasi va tarjima xizmatini ko‘rsatish kompetensiyasi ajratib ko‘rsatilgan.

Bu modellarning barchasida umumiy jihat shuki, lingvistik va kommunikativ kompetensiya asosiy, markaziy o‘rinda turadi: til bilimi yetarli bo‘lmasa, boshqa subkompetensiyalar ham to‘liq ishlamaydi.

1.2. Til bilish turlari: lingvistik va kommunikativ kompetensiya

Scopus va boshqa bazalardagi tadqiqotlar tarjima jarayonida quyidagi kompetensiyalarni ajratib ko‘rsatadi:

- **Lingvistik kompetensiya** – grammatik, leksik, so‘z yasalishi va matn tuzilishiga oid bilimlar;
- **Kommunikativ kompetensiya** – nutqning maqsadi, adresati, uslubi, registeri, ijtimoiy vaziyatga mosligini sezish;

- **Madaniy kompetensiya** – frazeologizmlar, idiomalar, realiyalar, tabular, xushmuomalalik shakllarini bilish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalarning til ko‘nikmalari qanchalik kuchli bo‘lsa, ularning tarjima natijasi — ayniqsa, ko‘rinib turgan, omma uchun mo‘ljallangan matnlarda (jamoat yozuvlari, reklama, sayyohlik matnlari) — shunchalik tabiiy va xatolardan xoli bo‘ladi.

2. TARJIMANI O‘QITISHDA TIL BILISHNING O‘RNI

2.1. Tarjima va til o‘qitish integratsiyasi

So‘nggi yillarda tarjimani til o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha ilmiy ishlar ko‘paydi. Nguyen (2024)⁴ hamda Fei (2022)⁵ kabi tadqiqotchilar tarjimani “til o‘rgatish vositasi” va “mustaqil maqsad” sifatida qayta ko‘rib chiqib, tarjima mashqlari talabalarning til kompetensiyasini sezilarli oshirishini ko‘rsatgan.

Bu ishlar natijasiga ko‘ra:

- tarjima mashqlari lug‘at boyligini kengaytiradi;
- grammatik strukturani kontekstdagi qo‘llanish orqali mustahkamlaydi;
- pragmatik va madaniy farqlarni sezishga yordam beradi.

Shuning uchun ham tarjimani o‘qitishda til ko‘nikmalarini alohida, tarjimani alohida emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlar sifatida tashkil qilish zarur.

2.2. Tarjimon tayyorlashda til bilimi bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar

Hazaea va Qassem (2024)⁶ Saudiya universitetlaridagi tarjima dasturlarini o‘rgangan tadqiqotida talabalarning tarjima kompetensiyasini baholashda aynan til kompetensiyasi va instrumental (texnologik) kompetensiya zaif bo‘layotganini ko‘rsatadi.

⁴ Nguyen, T. (2024). *Translation in Language Teaching*. AsiaCALL Journal.

⁵ Fei, Y. (2022). *Translation Strategies in English Pedagogy*. Review of Educational Research.

⁶ Hazaea, A., Qassem, M. (2024). *Translation Competence in Saudi Universities*. Open Education Studies.

Ularning xulosasiga ko‘ra:

- talabalarga til kompetensiyasini rivojlantiruvchi mustaqil mashqlar yetarli berilmaydi;
- tarjima kurslari ko‘proq nazariy ma‘ruzalar bilan cheklangan;
- til ko‘nikmalarini real vaziyatlarda qo‘llash (matbuot, huquqiy matnlar, jamoat yozuvlari) yetarli darajada o‘rgatilmaydi.

Bu natijalar O‘zbekiston sharoitida ham dolzarb: agar talabaning til bilimi mustahkam bo‘lmasa, eng yaxshi nazariy kurslar ham amaliy natija bermaydi.

3. JAMOAT JOYLARIDAGI KO‘P TILLI YOZUVLAR: TIL BILISH VA TARJIMA AMALIYOTI

3.1. Tadqiqot materiali: Toshkent shahri jamoat yozuvlari

Mazkur maqolada amaliy material sifatida Toshkent shahridagi metro bekatlari, savdo markazlari, aeroportlar, dorixonalar, davlat muassasalari va ovqatlanish shoxobchalarida uchragan ko‘p tilli yozuvlar tanlab olindi. Bu yozuvlar real kommunikativ vazifaga ega bo‘lib, ularning tarjimasi maqsadga yo‘naltirilgan (function-oriented) bo‘lishi shart. Quyidagi misollar yig‘ilgan korpusning kichik qismi hisoblanadi:

Jamoat joylaridan olingan misollar

	O‘zbekcha	Inglizcha	Ruscha
	ILTIMOS SUYANMANGIZ	Do not lean on door	Не приклоняться
	ITARING	Push	От себя
	O‘ZINGIZGA TORTING	Pull	На себя
	KIRISH	Entrance	Вход
	CHIQISH YO‘Q	No exit	Выхода нет
	FAVQULODDA CHIQISH JOYI	Emergency exit	Запасный выход

	CHEKISH TAQIQLANADI	No smoking	Курить запрещено
	SURATGA Olish TAQIQLANADI	No photography	Съёмка запрещена
	FAQAT NAQD TO'LOV	Cash only	Только наличными
	XODIMLARGA TEGISHLI	Staff only	Только для персонала
	EHTIYOT BO'LING, SIRPANCHIQ POL	Caution: Wet floor	Осторожно: скользкий пол
	TELEFONDAN FOYDALANMANG	No mobile phones	Пользоваться телефонами запрещено
	YOPIQ	Closed	Закрыто
	OCHIQ	Open	Открыто
	NAVBATDA TURING	Please wait in line	Пожалуйста, очередь ⁷

Bu yozuvlar tarjimon uchun mini-korpus vazifasini bajaradi, chunki:

- ular lakonik,
- konkret maqsadga qaratilgan,
- funksional,
- va darhol natijasi seziladi (tushunilsa — odam to'g'ri amal qiladi,

tushunilmasa — xato qiladi).

Shuning uchun ham ular tarjima jarayonida kommunikativ kompetensiya, pragmatik moslik, va madaniy moslashtirish elementlarini o'rganishda juda foydali.

3.2. Semantik va pragmatik tahlil (kengaytirildi)

⁷ Ushbu jadvaldagi misollar 2025-yil noyabr oyida olib borilgan kuzatuv tadqiqoti asosida Toshkent shahri jamoat joylaridan (Toshkent metropoliteni, "Toshkent xalqaro aeroporti", "Humo Arena", "Tashkent City Mall", "Next Mall", dorixonalar va restoranlar) olingan ko'p tilli yozuvlardan tuzilgan.

Jahon miqyosida jamoat yozuvlari tarjimasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar (Amenador, 2022; Wang, 2023; Nguyen, 2024)⁸ shuni ko'rsatadiki, xatolarning aksariyati:

- semantik moslikning buzilishi,
- pragmatik yaqinlikning yo'qligi,
- madaniy kontekstning hisobga olinmasligi,
- normativ yoki xavfsizlik terminlarining noto'g'ri qo'llanishi bilan

bog'liq.

Toshkent misollarida ham quyidagi til tafovutlari kuzatiladi:

1) Ohang farqi

O'zbekcha	Inglizcha	Izoh
Iltimos suyanmang	Do not lean on door	Inglizcha ancha qat'iy; o'zbekchada odob formulasi mavjud.

Bu madaniy-pragmatik farq bo'lib, Sharq madaniyatida yumshoq buyruqlar odatiy hisoblanadi.

2) Sintaktik struktura farqi

Inglizcha	O'zbekcha	Farq
Push	Itaring	Inglizcha bitta fe'l bilan chekkan; o'zbek tili esa buyruq gapni to'liq shaklda beradi.

Bu lingvistik tizimlarning minimalizm vs to'liq sintaksis farqini ko'rsatadi.

3) Vizual + verbal uyg'unlik

Misol: No exit yozuvi ingliz tilida odatda piktogramma bilan qo'shib beriladi. O'zbek variantida esa ba'zan piktogramma yo'q — bu xavfsizlik va o'qiluvchanlikni pasaytiradi.

Bu multimodal tarjimada semiotik uyg'unlikning muhimligini ko'rsatadi.

4) Madaniy moslashuv (cultural adaptation)

⁸ Amenador, K. (2022). *A Review of Public Sign Translation in China*. Sage Open, Wang, X. (2023). *Translation Strategies for Public Signs*. Clausius Scientific Press. Nguyen, T.T.T. (2024). *A Systematic Study of Multilingual Signs*. AsiaCALL Conference Proceedings.

Misol:

O'zbekcha	Inglizcha	Ruscha	Tahlil
Navbatda turing	Please wait in line	Пожалуйста, очередь	Inglizcha va ruscha polite formda; o'zbek variantida "iltimos" yo'q — pragmatik nomutanosiblik.

Bu yerda o'zbekcha aslida quyidagicha bo'lishi maqsadga muvofiq:

→ Iltimos, navbatda turing.

5) Semantik kenglik (scope mismatch)

Misol:

Matn	Muammo
Cash only — Faqqat naqd to'lov	“Faqqat” — orfografik xato. Shuningdek, ayrim joylarda “naqd pul” tushunchasi yorqinroq.

Yaxshi variant:

→ Faqat naqd to'lov yoki Naqd to'lovgina qabul qilinadi.

Natija; Ushbu kengaytirilgan misollar va tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- Jamoat yozuvlari tarjimasi — bu oddiy so'z ko'chirish emas, balki lingvistik, ijtimoiy, madaniy va pragmatik komponentlarning uyg'un ishlashini talab qiluvchi jarayon.

Demak, tarjima talabalarini o'qitishda bunday real yozuvlardan foydalanish:

- tilning tabiiy ishlatilishini ko'rsatadi,
- madaniyatlararo muloqotni anglashga yordam beradi,
- pragmatik kompetensiyani kuchaytiradi,

xatolarni tahlil qilish va tuzatish ko'nikmasini shakllantiradi.

4. TARJIMANI O'QITISH METODIKASIGA TAKLIFLAR

4.1. Til kompetensiyasini markazga qo'ygan yondashuv

Scopusda chop etilgan ko‘plab maqolalarda tarjimon tayyorlashda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan integratsiyalashgan yondashuvlar taklif etiladi.

Shunga tayangan holda quyidagi metodik yo‘nalishlar taklif etiladi:

- tarjima mashg‘ulotlaridan avval til bo‘yicha diagnostik test o‘tkazish va zaif tomonlarni aniqlash;
- tarjima topshiriqlarini til darajasiga qarab bosqichma-bosqich murakkablashtirish;
- jamoat yozuvlari, reklama, sayyohlik matnlari kabi qisqa matnlar bilan boshlash, so‘ng huquqiy, ilmiy va badiiy matnlarga o‘tish;

mashg‘ulotlarda Scopus maqolalaridan qisqa parcha tarjima qilish orqali talabalarga akademik diskurs tilini o‘rgatish.

4.2. Baholash va refleksiya

Til bilimi va tarjima kompetensiyasini baholash bo‘yicha zamonaviy ishlar ko‘p komponentli baholashni taklif etadi: talabaning matnni tushunishi, ma‘noni to‘g‘ri uzatishi, uslub va registrga moslik, hamda tahrir ko‘nikmalari alohida ko‘rsatkich sifatida olinadi.

Mashg‘ulotlar yakunida talabalardan:

- o‘z tarjimalarini o‘qib, til xatolarini tahlil qilish;
- nima uchun aynan shu leksik birlikni tanlaganini og‘zaki izohlash;
- bir-birining tarjimasini baholash

talab qilinsa, bu jarayon til kompetensiyasini mustahkamlash bilan birga, refleksiya va tanqidiy tahlil ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

XULOSA

Tarjimani o‘qitishda til bilishning ahamiyati ko‘p qirrali:

- Lingvistik asos – grammatik va leksik bilimlar tarjima jarayonining tayanchini tashkil etadi;

- Kommunikativ va madaniy kompetensiya – matnning maqsadi, adresati va madaniy kontekstini to‘g‘ri talqin qilish imkonini beradi;
- Amaliy ko‘nikmalar – jamoat yozuvlari kabi real materiallar yordamida talabalarning til va tarjima kompetensiyasi hayotiy vaziyatlarda sinovdan o‘tadi.

Scopus va boshqa xalqaro bazalardagi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tarjima o‘qitilishi til o‘qitishdan ajratilgan holda emas, balki til va tarjima o‘rtasidagi uzviy aloqani e‘tiborga olgan holda tashkil etilgandagina yuqori natija beradi.

Shu ma’noda, O‘zbekistonda tarjimonlar tayyorlash jarayonida:

- til kompetensiyasini chuqur rivojlantirish,
- jamoat yozuvlari kabi autentik materiallardan keng foydalanish,
- xalqaro ilmiy manbalar bilan ishlash

kelajak tarjimonlarining raqobatbardoshligini oshiradi va ularni global mehnat bozoriga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Amenador, K. B. (2022). A Systematic Review of the Chinese–English Translation of Public Signage. SAGE Open.
2. Fei, Y. (2022). The Importance of Translation Teaching in College English Education and Its Strategies. Review of Educational Research.
3. European Master’s in Translation (EMT). (2017). Competence Framework for Translators.
4. Hazaea, A. N., & Qassem, M. (2024). Translation Competence in Translator Training Programs at Saudi Universities. Open Education Studies, 6(1).
5. PACTE Group. (2005). Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. University of Barcelona..